

VILHO HARLE (ed.), **Political Economy of Food, Proceedings of an International Seminar.** Tampere Peace Research Institute, Research Reports No. 12, 1976.

Maailman elintarvikeongelmana oli aina 1960-luvun lopulle ja osittain 1970-luvun alkupuolelle asti teollisuusmaiden maataloustuotannon pysyväisluonteinen ylijäämä, jota käytettiin kattamaan samanaikaisesti kehitysmaissa kasvavia alijäämiä. Huolimatta ponnistuksista tuotannon lisäämiseksi kehitysmaissa, niiden maataloustuotannon määrä henkeä kohhti laskettuna lisääntyi 1960-luvulla vain 2 %, kun teollisuusmaissa kasvu oli lähes 20 %. Itse asiassa kehitysmaat ovatkin tulleet entisestään riippuvaisemmiksi elintarvikkeiden tuonnista.

Viime vuoden huhtikuussa pidettiin Tampereella kansainvälinen seminaari, jonka aiheena oli elintarvikkeiden poliittis-taloudellinen merkitys. Seminaarin järjestäjinä olivat Rauh- ja konfliktin tutkimuslaitos ja Tampereen yliopiston politiikan tutkimuslaitos. Tässä seminaarissa pidetyt esitelmät ja alustukset on nyt julkaistu Vilho Harlen toimittamana: »Political Economy of Food, Proceedings of an International Seminar.»

Seminaarin pääteema jakautui neljään osaan: 1) elintarvikkeiden tuotanto ja kauppa kansainvälisenä ilmiönä, 2) elintarvikkeet poliittisena aseena, 3) kansainvälinen maatalouskauppa (agribusiness) ja 4) maatalouden kehitysnäkymät ja sen kansainväliset ja sosiaaliset seuraukset. Esipuheessa todetaan, että elintarvikeli kriisin kansainväliset ja sosiaaliset näkökohdat on usein unohdettu. Ongelmaa on tarkasteltu ainoastaan irrallisena ilmiönä liittämättä sitä mitenkään kansainvälisiin kuvioihin tai kokonaisvaltaiseen taloudelliseen rakenteeseen. Kuitenkin nälkä ja aliravitsemus ovat tämän päivän maailmassa pysyviä ilmiöitä, yhtä pysyviä kuin köyhyys ja alikehittyneisyys.

Maailmassa on arvioitu syntyvän tämän vuosisadan loppuun mennessä vielä yli kaksi miljardia lasta. Suurin osa näistä lapsista syntyy kehitysmaissa, eniten kaikkein köyhimmissä. Kun esimerkiksi tältä pohjalta lähdetään tarkastelemaan maailman ravintotilannetta, ei se ole rohkaiseva. Kansainväliset viljatilastot osoittavat, että nekin kehitysmaat, jotka ovat aikaisemmin olleet omavaraisia viljantuotannon suhteen, ovat tällä hetkellä viljan nettoutujia. Maita yhtenä kokonaisuutena tarkastellen voidaan todeta, että Aasiasta tuli viljan tuojia 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alkupuolella. Afrikasta 1960-luvulla ja samoin Latinalaisesta Amerikasta. Viljan tuonti kehitysmaiden omasta tuotannosta on tällä hetkellä alueittain 15—35 %. Riippuvaisuus tuontiviljasta on suhteellisesti suurinta Keski-Amerikassa, määrällisesti suurinta Aasiassa.

Viime vuosikymmenen lopulta vuoteen 1974 kehitysmaiden viljantuonti on kasvanut keskimäärin kaksin- tai kolminkertaiseksi. Tämä on tapahtunut samanaikaisesti, kun ns. »vihreän vallankumouksen» piti tehdä näistä maista omavaraisia viljan suhteen.

Maailmanlaajuinen lama öljyn hinnan korotuksineen on lisäksi entisestään vähentänyt aikaisempina vuosina saavutettujen tulosten merkitystä. Kehitysmaat ovat joutuneet yhä enemmän turvautumaan ulkomaiseen lainanottoon pystyäkseen rahoittamaan elintarvikkeiden välttämättömän tuonnin. Kun toisaalta yksikään kehitysmaa ei ole kyllin rikas valmistamaan kaikkia niitä koneita ja muita tuotantopanoksia, joita tarvittaisiin maataloustuotannon lisäämiseksi, ei useimmilla näistä maista näytä olevan edessään muuta vaihtoehtoa kuin kohtuullisin kustannuksin tuottamallaan tuotteilla vaihtaa tarvitsemiaan tuotantopanoksia. Kehitysmaiden kannalta tällainen vaihto on ollut tähän asti epäedullista. Niiden vientihinnat ovat laskeneet suhteessa niiden tuomien teollisuushyödykkeiden hintoihin. Lisäksi kehitysmaiden oman käsityksen mukaan ne ovat joutuneet kiinteään uuskolonialistiseen riippuvuuteen teollisuusmaista.

Kehitysmaiden entistä suurempi riippuvaisuus teollistuneiden maiden elintarviketuotannosta on tehnyt ne myös entistä alttiimmiksi teollisuusmaiden suhdannevaihteluiden vaikutuksille.

Eräät tulokset osoittavat, että jo 1 %:n supistuminen OECD-maiden teollisuustuotannossa vähentää kehitysmaiden reaalisia vientituloja noin 2 % lyhyellä aikavälillä. Samojen tulosten mukaan kehitysmaiden reaaliset vientitulot alenivat teollisuusmaiden laman takia vuonna 1975 20 %.

Paitsi ulkomaankauppaan, on kasvavalla elintarvikkeiden tuonnilla ollut vaikutuksia myös kehitysmaiden lisääntyviin kaupungistumisongelmiin. Väestön muutossa kaupunkiin voidaan näissä maissa erottaa neljä vaihtetta: 1) kehittämätön maatalous ei pysty elättämään koko maaseutuväestöä ja osa lähtee kaupunkiin työnhakuun, 2) kasvavat kaupungit ovat ulkomaisen tuonnin päämarkkinointikohteita ja niin ulkomainen vilja tulee pääasiassa kaupunkiin, 3) kun kaupungeissa on saatavissa ulkomaista viljaa, vähenee paikallisen tuotannon tarve ja omien markkinoiden kehitys hidastuu, mistä puolestaan seuraa 4) lisääntyvää muuttoa kaupunkiin, koska paikallinen maatalous ei pysty työllistämään väestöä jne. Kehitys muistuttaa siis noidankehää, josta on vaikeata murtautua ulos.

Kasvava riippuvaisuus teollisuusmaiden viljasta on tehnyt mahdolliseksi kehittyneille maille käyttää ravintoa välineenä omien tarkoituksiensa saavuttamiseen kehitysmaissa. On sanottu, että »ravinto on ase» ja tuotu keskusteluun mukaan »Food power»-käsite. Kun todennäköisesti kuitenkin kaikkeen elintarvikekauppaan ei liity esim. poliittisluonteisia tavoitteita on tärkeää selvittää millaisten yleisten olosuhteiden vallitessa jostakin taloudellisesta hyödykkeestä tulee poliittinen ase.

Taloudellisia hyödykkeitä kuten aseitakin voidaan käyttää vihollisten rankaisemiseen ja ystävien palkitsemiseen. Kuitenkin on huomattava, että taistelu, jossa käytetään aseina taloudellisia hyödykkeitä, ei muistuta luonteeltaan sotilaallista taistelua taloudelliset keinot vaikuttavat niihin sisältyvien pitkän ajanjakson vaikutusten kautta ja epäsuorasti.

Seuraavien neljän tekijän olemassaolo on edellytyksenä, että taloudellisesta hyödykkeestä saattaa tulla poliittinen väline: 1) niukkuustilanne, jossa kysyntää on paljon ja tarjontaa vähän, 2) keskittynyt tarjonta, jolloin tuote on muutamien valmistajien ja/tai myyjien valvon-

nassa, 3) kysynnän hajanaisuus, joka voi esiintyä esim. tilanteessa, jossa useat ostajat kilpailevat monopoliasemassa olevan myyjän tai valmistajan tuotteesta. Nämä kolme tekijää eivät kuitenkaan ole vielä riittävät selittämään voimaa, joka sisältyy johonkin hyödykkeeseen. Tarvitaan vielä neljäs tekijä, joka antaa myyjälle tai valmistajalle mahdollisuuden käyttää tuotettaan voiman välikappaleena. Tätä voidaan kutsua toiminnan riippumattomuudeksi. Myyjän tai tuottajan on voitava itsensä kontrolloida taloudellista toimintaansa, jotta sen tuloksia voitaisiin käyttää voimakeinoina tavoitteiden saavuttamiseksi.

Miten sitten voitaisiin entistä polttavammaksi käyvä elintarvikeongelma ratkaista? Eräiden käsitysten mukaan teollistuneista maista päin tuleva elintarviketuotannon ja jakelun ohjaaminen tulevat epäonnistumaan. Toisaalta voidaan ainakin näin jälkikäteen todeta, että monissa kehitysmaissa on harjoitettu politiikkaa, joka on syrjinyt maataloutta. Niiden huolena on ollut elintarvikkeiden hintojen pitäminen alhaisina poliittisesti tärkeän kaupunkiväestön tyydyttämiseksi. Tällaiseen politiikkaan oli toisaalta hyvät mahdollisuudet niin kauan kuin tuontiviljaa oli saatavissa halpaan hintaan. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä, ettei kehitysmaiden elintarvikekysynnän kasvua voida tyydyttää ilman huomattavaa oman tuotannon lisääntymistä.

Useimmat kehitysmaat ovat pienien teollistuneiden maiden tavoin erittäin riippuvaisia ulkomaisista maatalouden tuotantopanoksista. Selvintä tämä riippuvaisuus lienee lannoitteiden kohdalla. Kehitysmailla on tässä edessä vaikea ongelma, koska lannoitteiden käytön lisääminen on todennäköisesti ainoa vaihtoehto elintarviketuotannon lisäämiseksi näissä maissa. Tämä merkitsee toisaalta kasvavaa riippuvuutta monikansallisesta lannoiteteollisuudesta. Tässä tilanteessa ratkaisu saattaisi löytyä omavaraisuudesta, joka kehitysmaiden maataloudessa on paljon keskeisemmässä asemassa kuin niiden muussa talouselämässä. Lisääntyvällä orgaanisten lannoitteiden käytöllä, pienimuotoisella omalla lannoiteteollisuudella ja kehitysmaiden keskeisellä yhteistyöllä voitaisiin omavaraisuuden ja riippumattomuuden asetta huomattavasti nykyisestään kohottaa.

Ainakin tällä hetkellä näyttää siltä, että kansainvälisellä tasolla (esim. FAO) tehdyt päätökset ja esitetyt ratkaisumallit maailman elintarvikeongelman ratkaisemiseksi eivät ole johdaneet toivottuun tulokseen. Tässä tilanteessa ollaan kykenemättömiä tekemään sellaisia poliittisia päätöksiä, joiden puitteissa ravinnon tuotantoa ja tuotantopanosten vaihtoa voisi säännöllisesti tapahtua. Kehitysmaiden kasva-va riippuvaisuus teollistuneiden maiden elintarviketuotannosta on merkinnyt lisääntyvää epätasapainoa etelän ja pohjoisen välillä. Tämä on tekijä, joka aiheuttaa, että elintarvikeongelma onkin paljolti muuta kuin puhtaasti inhimillinen ravitsemusongelma.

Monet julkaisun »Political Economy of Food» kirjoittajista edustavat alansa korkeinta kansainvälistä tasoa. Jo yksistään tästä syystä artikkelit ovat asiasisällöltään parasta mahdollista tietoaineista. Seminaarissa ei ollut puhtaasti maatalousekonomista edustusta, mutta artikkelit antavat myös heille aineksia uusien yhtymäkohtien etsimiseen ja näkemyksen laajentamiseen.

Jotkut esitetyistä ratkaisumalleista ja ongelman asetteluista saattavat tuntua vierailta. Teoreettisina lähestymistapoina ne asettavat kuitenkin monet asiat aivan uuteen valoon. Tässä mielessä voi hyvin todeta, että esipuheessa esitetty näkemys maailman elintarvikeongelmista osana kansainvälisepoliittista taloudellista rakennetta tulee julkaistuissa artikkeleissa korostuneena ja selvänä esiin. Toisaalta nämäkin asiat voidaan nähdä ja selittää kokonaan muina kuin poliittisekonomisina ongelmina.

Seppo Honkanen